

Edvardo Turausko gyvenimo ir veiklos epizodai

Aldona Vasiliauskiėnė

daktarė Vilniaus universiteto
Naujosios istorijos katedra
Tel. 68 72 86

Edvardas Turauskas – nepriklausomos Lietuvos užsienio reikalų ministerijos Politikos departamento direktorius, įgaliotasis ministras Čekoslovakijai, Jugoslavijai ir Rumunijai, Lietuvos delegatas prie Tautų Sąjungos, pasiuntinybės tarėjas Berne, Šveicarijoje, Eltos direktorius, tarptautinių konferencijų dalyvis, daugelio laikraščių ir žurnalų bendradarbis, nuširdus krikščionis, ateitininkijos veikėjas, Lietuvių katalikų mokslo akademijos (LKMA) narys – gyveno ir dirbo Lietuvai, kovojo dėl jos laisvės ir nepriklausomybės.

1996-aisiais, minint Edvardo Turausko 30-ąsias mirties ir 100-ąsias gimimo metines, iš arčiau žvilgtelėti į šią asmenybę padėjo periodinėje spaudoje pasirodę straipsniai¹, radijo laidos bei LKMA rengtos mokslinės-jubiliejinės konferencijos Vilniuje (lapkričio 9 d.) ir kitur.

Apie E. Turauską biografinės medžiagos randame 1927² ir 1929³ metais „Ateities“ žurnale. Plačiau jo veikla aptarta nekrologuose „Kaip man gaila to balto senelio“⁴, „A. A. Edvardą Turauską prisiminus“⁵, „Turauskas – Žilialis Apolonas“ ir „Pirmųjų ateitininkų eilės mažėja“⁶. Išsamų straipsnį pirmųjų mirties metinių proga parašė Lietuvos

diplomatinės šefas dr. Stasys Antanas Bačkis⁷, jis taip pat įvado⁸ E. Turausko atsiminimų knygai „Lietuvos nepriklausomybės netenkant – įvykiai“ autorius (šios knygos rankraštį, mirus E. Turauskui, saugojo ir tvarkė jo žmona Elena, o po jos mirties – jauniausia Elenos sesuo Birutė Prapuolenienė). Antroje fotografuotiniame šios knygos leidime prof. Regina Žepkaitė parašė komentarą⁹, o „Aiduose“ ją pristatė dr. prel. Juozas Prunskis¹⁰.

Įvairių žinučių apie E. Turausko veiklą randame tarpukario Lietuvos bei išėivijos spaudoje, LKMA archyve, saugomame Romoje, jo darbai atsispindi ir paties E. Turausko straipsniuose bei jau minėtoje prisiminimų knygoje. Tad remiantis minėta medžiaga pabandyta pažvelgti į šį Lietuvos Švyturį, sovietmečiu siektą nugramzdinti į nebūtį.

EDVARDO TURAUSKO VAIKYSTĖ, STUDIJOS

Vienintelis Petronėlės Karpytės ir Antano Turausko sūnus Edvardas gimė 1896 m. spalio 30 d. Endriejavo (tada buvo rašoma Andriejavo!) miestelyje Kretingos apskrityje netoli Klaipėdos. Tėvas Antanas Turaus-

kas (1865 IX–1931 XII) dirbo zakristijonu. Jis buvo labai dėmesingas parapijiečiams, pareigingas, didelis lietuviybės puoselėtojas – namuose slapta laikė parapijos knygynėlį. Kanauninkas Povilas Dogelis, organizavęs lietuviškų knygų platinimą iš Kretingos po Lietuvą, savo prisiminimuose mini svarbius kontrabandos punktus: Plungę, Andriejavą, Veviržėnus, kur knygų platintojais buvo kun. Bojorinas, Turauskas, Bikinas, Maliauskas ir kiti¹¹. Nors ne kartą Turauskų namuose žandarai darė krata, knygynėlio nerado, tačiau už aptiktą lietuvišką maldaknygę, išspausdintą dar iki spaudos uždraudimo, A. Turauskui keletą dienų teko pasėdėti Tauragės kalėjime. Tai gerai įsiminė sūnus – mat pradžios mokyklą ėjo ypatingomis aplinkybėmis: tėvas į mokyklą sūnaus neleido, kol ten mokytojavo mokytojas rusas.

Baigęs pradžios mokyklą, toliau mokėsi Telšiuose. 1915 m. pavasarį jis jau buvo baigęs šešias klases, tačiau su tremtiniais išvyko į Uteną, vėliau į Rusiją. Čia mokėsi įvairiose evakuotose gimnazijose (Babruiske, Saratove, Voroneže), o 1917 m. sidabro medaliu Voroneže baigė iš Vilkaviškio evakuotą gimnaziją. Pustrečio mėnesio mokėsi jūrininkų mokykloje, kurią dėl nepakenčiamos atmosferos turėjo palikti¹².

1917 m. rudenį E. Turauskas įstojo į Petrapilio universitetą studijuoti teisę. Tačiau įsitraukęs į aktyvų visuomeninį darbą – gelbėti lietuvius tremtinius nuo bolševizmo pavojaus – neliko nepastebėtas raudonarmiečių¹³. Kurį laiką slapstęsis, 1918 m. rudenį grįžo į Lietuvą ir įsitraukė į katalikišką veiklą, daug prisidėjo prie Katalikų veikimo centro (KVC) organizavimo, buvo išrinktas į vyriausiąją valdybą, keliavo po Žemaitiją ir ten organizavo KVC komitetus¹⁴.

1919 m. pradėjęs dirbti redakcinio skyriaus vedėju Spaudos biure (prie Ministrų kabineto), vykdė propagandą prieš bolševizmą, stiprino lietuvių, kovojančių su įsiveržusia Raudonąja armija, dvasią. Užsienio reikalų ministerija atkreipė dėmesį į E. Turausko veiklumą ir sudarė sąlygas padirbėti Berne, o kartu ir kiek pailsėti bei pasigydyti, nes jau Rusijoje dėl nuolatinio nuovargio ir badavimo buvo pašlijusi sveikata.

Tačiau E. Turauskui, atvykusiam į Šveicariją, rūpi ir studijos. Persikėlęs į Friburgą klausė filosofijos, vėliau – teisės paskaitų, o gavęs licenciatą, 1921 m. buvo paskirtas Lietuvos atstovybės Šveicarijoje sekretoriumi. (Tuo metu Friburge studijavo nemaža lietuvių: K. Pakštas, M. Andziulytė-Ruginienė, V. Mykolaitis-Putinas, S. Šalkauskis, K. Ruginis, I. Tamošaitis¹⁵...) 1922 m. birželio mėn., iškėlus Vaclovą Sidzikauską į Berlyną, E. Turauskas iki 1923 m. ėjo Lietuvos atstovo Šveicarijoje pareigas (ėjo iki tol, kol buvo likviduota Lietuvos atstovybė). Likvidavus Lietuvos atstovybę, E. Turauskas, gavęs užsienio reikalų ministerijos stipendiją, išvyko į Paryžių tęsti studijų.

Paryžiuje dar nebuvo susikūrusios lietuvių bendruomenės ir atvykusius lietuvius studentus uoliai globojo Elena Jurgelionytė su vyru Jurgiu Jankausku. Vėliau 1926 m. E. Turauskas tapo šios šeimos nariu – vedė vyriausią Elenos ir Jurgio Jankauskų dukrą Eleną.

Paryžius – paskutinis ir pats ilgiausias studijų, prasidėjusių Rusijoje – Petrapilyje, vėliau Šveicarijoje – Friburge, laikotarpis, trukęs nuo 1923 iki 1926 metų. E. Turauskas per vienus metus išlaikė valstybinius egzaminus ir gavo teisių licenciatą, o 1924 m. pradėjo klausyti viešosios teisės doktorato kursą. 1925–1926 m. išlaikė abu doktorato eg-

zaminus. Daktaro titului gauti liko tik vienas formalumas – įteikti tezes, kurių tema „Lietuvos valstybės formavimasis ir plėtojimasis“¹⁶. Deja, šis darbas kuriam laikui buvo atidėtas. 1929 metais E. Turauskas yra kalbėjęs, kad manęs, jog 1930 m. jau galės įteikti tezes. Tačiau taip ir nebuvo įteiktos – ant jo pečių gulė per daug darbų, taip reikalingų Lietuvai.

E. TURAUSKAS LIETUVOJE (1926–1934 M.)

Į Lietuvą E. Turauskas grįžo su savo būsimąja žmona Elena Jankauskaite. 1926 m. rugpjūčio 8 d. Telšių katedroje juos sutuokė vyskupas Justinas Staugaitis¹⁷.

Per šiuos aštuonerius metus Lietuvoje E. Turauskas atliko daug svarbių darbų, o kai kurių buvo net pradininkas. Ypač reikėsi ateitininkijoje, nuo 1927 m. redagavo dienraštį „Rytas“, ilgiausiai (1928–1934 m.) tarpukario Lietuvoje dirbo Eltos direktoriumi... Plačiau aptarsime darbą ateitininijai ir Eltoje.

DARBAS ATEITININKIJOJE

Dar mokydamasis Telšiuose E. Turauskas įsitraukė į ateitininkų veiklą. 1912 m., kai mokėsi 4-je klasėje, buvo išrinktas ateitininkų kuopos pirmininku ir šias pareigas ėjo iki karo pradžios. Kaip rašo kan. P. Dogelis, jau mokykloje, 4-oje klasėje, jis tapo vienu uoliausių ateitininkų. „Vilties“ laikraštyje, pasirodžius straipsniams, kuriais buvo puolami ateitininkai, E. Turauskas „Ateties“ redakcijai atsiuntė atviruką: „Argi mes blogai darome, kad norime visa atnaujinti Kristuje? Už ką gi mus puola „Viltis“ ir mus diskredituoja“. Šis jauno ateitininko

nuoširdus laiškas „buvo kitiems akstinu, žadinančiu, kaip Turauskas, būti idealistu“¹⁸. Ateitininkiškos veiklos nenutraukė ir mokydamasis į Rusiją evakuotose gimnazijose. 1916 m. per visuotinę ateitininkų konferenciją buvo išrinktas Voronežo ateitininkų pirmininku¹⁹.

Nenutraukė šios veiklos ir studijuodamas Paryžiuje: buvo išrinktas studentų ateitininkų draugovės pirmininku, kuopos valdybos nariu.

Ypač aktyviai įsitraukė į ateitininkijos veiklą, grįžęs į Lietuvą. 1926 m. rugsėjo 17–18 d. studentų ateitininkų sąjungos konferencijoje jis buvo išrinktas Centro valdybos pirmininku²⁰. Studentų ateitininkų sąjungai pirmininkavo 1926–1927 m., vėliau, 1928 m. rugsėjo 29–30 d., studentų ateitininkų sąjungos konferencijoje kartu su K. Pakštu ir S. Rauckinu buvo išrinktas į Garbės teismą²¹.

1927 m. liepos mėn. Palangoje įvykusioje Ateitininkijos reorganizacinėje konferencijoje E. Turauskas vienbalsiai buvo išrinktas Vyriausiosios federacijos tarybos pirmininku²², šioms pareigoms rinktas ir III ateitininkų kongreso metu 1930 m. birželio 21–23 d.²³ Kurį laiką E. Turauskui teko užimti ateitininkų išdo ir turtų globėjo pareigas²⁴.

E. Turauskas dalyvavo daugelyje ateitininkijos renginių, kai kuriuos padėjo ir organizuoti²⁵, skaitė paskaitas: „Profesinis kompetingumas“²⁶, „Tautybė ir krikščionybė“, „Kuopos vadas ir jo privalumai“²⁷, „Katalikiško inteligento tipas ir jo sudarymas“²⁸...

E. Turauskas yra kalbėjęs įvairių iškilmingų renginių proga: minint Šventojo Tėvo Piaraus XI 50 metų kunigystės sukaktį²⁹, Motinos dienos minėjime³⁰...

E. Turausko vardas ateitininkijos istorijoje išliko dar ir dėl to, kad jis pirmasis pradėjo rašyti ateitininkijos istoriją – paskyrė jai tris straipsnius.

Minint Lietuvos Nepriklausomybės 10 metų sukaktį, „Ateities“ žurnalas, siekdamas parodyti ateitininkų kovą bei jų nuveiktus darbus, pradėjo ateitininkų istorijos ir atsiminimų ciklą. Pradžia buvo E. Turausko straipsnis „Iš mūsų praeities“⁶³¹ (tame pačiame numeryje atsiminimus iš savo veiklos ateitininkijoje pateikė ir dr. Juozas Urmanas³²).

Apžvelgdamas ateitininkijos istoriją, E. Turauskas aiškina, kodėl atsirado ateitininkai, kalba apie draugijas – ateitininkų pirmtaikes, pirmuosius pasitarimus ateitininkų reikalais, apie „Ateities“ leidimą ir suvažiavimus iki 1915 metų. Kadangi E. Turauskas buvo aktyvus veikėjas, taigi ir daugelio įvykių liudininkas, straipsniai įgyja itin svarbią istorinę vertę.

Nušviesdamas lietuvių studentų padėtį Rusijoje, E. Turauskas rašė:

„Taip, vis dėlto Rusų aukštoji mokykla pražudė mums pirmąją gausią intelektinę kartą, pražudė katalikų visuomenei aktyvius narius, o Katalikų Bažnyčiai jos sūnus. Tą smūgį jau prieš dvidešimt metų pajuto, gal instinktyviai, gal nesąmoningai mūsų visuomenė ir pirmoji susigriebė gelbėti mūsų studentiją užsieniuose“⁶³³.

Straipsnio pabaigoje E. Turauskas apgalvestauja, kad nėra išlikusios dokumentinės medžiagos, todėl labai „svarbu, kad visi susirūpinę papildyti, pataisyti, suteikti medžiagos tikslesniems taip svarbių mūsų istorijos momentų nusakymams“.

1929 metų lapkričio mėnesį išspausdinamas kitas E. Turausko straipsnis „Iš mūsų praei-

ties“⁶³⁴. Tai tarsi savotiška pirmojo straipsnio tęsia. Jame apžvelgiami 5 klausimai:

- „Ateities“ pasirodymas ir jos padarytas įspūdis;
- Pirmoji visuotinė ateitininkijos konferencija;
- Vėlesnės konferencijos;
- Pirmasis ir vienintelis mergaičių suvažiavimas;
- Ateitininkų veiklos iki Pirmojo pasaulinio karo įvertinimas.

Apžvelgtą ateitininkų istorijos laikotarpį iki Pirmojo pasaulinio karo E. Turauskas pavadino ateitininkų organizacijos augimo ir brendimo periodu: „Ateitininkai drąsiai žvelgė į ateitį ir nebijojo bent audros ar viusulo. Jie buvo tikri – bus Lietuva – bus lietuvių inteligentai – bus ir ateitininkai“. Aptardamas šį laikotarpį, autorius rašė: „Tenka pabrėžti ir paminėti kelias charakteringas jo žymes. Organizacija buvo konspiratyvi – slapta. Teko kęsti visus neigiamus slaptumo padarinius. Iš vienos pusės tai jungė idėjos kovotojus – susibaudėlius, iš kitos gi nuolatinė baimė, įtarinėjimas, dairymasis į ištikimumą kuopon priimamų draugų – visa tai slopino ir temdė ramią – jaukią kultūrinės organizacijos eigą. Dėl slaptumo ir baimės dabar taip sunku sugaudyti brangią istorinę medžiagą – protokolai buvo vedami slapyvardžiais ar numeriais, raštai slapstomi, kaišiojami į palėpes“.

Tačiau, nepaisant visų nesklandumų, E. Turauskas akcentuoja, kad nagrinėjamas laikotarpis „buvo gilios ir ramios nuotaikos laikotarpis. Moksleiviai ėjo vien savęs lavinimosi, nuolatinio kilimo, stiebimosi aukštyne keliu. Atostogos buvo naudojamos folklorui rinkti, pa-

skaitoms įvairiais klausimais, kitoms draugijoms ir šiaip jaunimui šviesti“. E. Turauskas mini ir idėjinę kovą, ypač intensyvią kuopose, tačiau pažymi, kad „Ateityje“ buvo laikomasi gynimosi pozicijų. Esminis nagrinėjamo laikotarpio nuopelnas, kaip teigia autorius, – sukurta gausi pastovi organizacija: išaugo kuopų, naujų vadų skaičius – susikūrė ateitininkų šeimyna.

1930 m. pasirodė trečiasis ateitininkijos istorijai skirtas E. Turausko straipsnis „**Ateitininkai Didžiojo karo metu**“⁴⁵. Jame mokslininkas apžvelgė pasitraukusių į Rusiją veiklą, jų atliktus darbus, pažymėdamas, kad karas buvo pagrindinė ateitininkijos išsiblaškymo ir kuopų irimo priežastis – 1915 m. rugpjūčio mėnesį Lietuvos moksleiviai ateitininkai suskilo: vieni pasitraukė į Rusiją, kiti – „*pasiryžo nešti okupacijos jungą Lietuvoje*“. Autorius džiaugiasi, kad 1916 m. liepos mėnesį dienos šviesą vėl išvydo „Ateitis“ – tai nepavargstancio prel. Aleksandro Dambrausko-Jakšto veiklos rezultatas. O prieš visus tuos, kurie rašė į „Ateitį“, ją redagavo ir leido, reikia, rašo E. Turauskas, „*žemiausiai galvas nulenkti už tai, kad ją leido ir vedė, nes ji, nors sukaustyta, nors abstrakti, vis dėlto buvo tas židinyš, kuris spinduliudamas tūkstančiu kitu numerių į provinciją, rišo, – gavino išblaškytus ateitininkus*“.

Pasitraukusių į Rusiją veikloje E. Turauskas išskyrė du momentus: priešrevoliucinį ir porevoliucinį. Pirmojo momento svarbiausi požymiai: susitelkimas, darbas viduje, slap-tai, kuopose; antrojo – ekspansija, išsiveržimas ilgai ir slap-tai taupytos energijos, išsiliejimas iš vidaus paviršium.

E. Turauskas akcentuoja ir Didžiosios ateitininkų konferencijos svarbą. 1917 m. bir-

želio 2–13 d. konferencija – tai pirmoji konferencija, išaušus laisvei Rusijoje.

Straipsnyje apžvelgiami tremties periodo atlikti darbai: gerokai padidėjo ateitininkų skaičius; tikrai disciplinuotos tvarkomos gražiais įstatais ateitininkų organizacijos sukūrimas; tremtinių darbe atliktas didelis kultūrinis darbas.

O 1918 m. vasarą ir rudenį moksleiviams ateitininkams sugrįžus iš Rusijos į Lietuvą, prasideda, pasak E. Turausko, trečiasis ateitininkijos organizacijos periodas, kurį jis vadina „*Pajėgom susivienijus*“.

Jau pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, 1918 m. gruodžio 28 d. – labai sunkiu ir Lietuvai kritišku laiku – Vilniuje įvyko VIII visuotinė ateitininkų konferencija. Šios konferencijos dalyvis E. Turauskas, mūsų čia apžvelgiamame savo straipsnyje rašė: „*Nežiūrint viso tragiškumo mūsų tų laikų praeities, nežiūrint to nusiminimo, kuris juodu debesiu dengė mūsų padangę, vis dėlto buvo ieškoma išeities, stengtasi tose niūriose prieblandose, artinantis tamsiai nakčiai, įskelti kibirkštį, kuri nušviestų, nuramintų, paguodos duotų. Ir eita į Kryžių – į tą mūsų vilties – pergalės simbolį – dėl to taip daug, taip gyvai kalbėta religijos klausimais, taip laukiama ir brangus buvo JE Vilniaus vyskupo Jurgio, atlankiusio konferenciją ir išrinkto josios garbės pirmininku, žodis*“.

E. Turauskas straipsnyje „Ateitininkai Didžiojo karo metu“ mini ir pirmąją Nepriklausomoje Lietuvoje Kaune įvykusią ateitininkų konferenciją 1919 gruodžio 29–31 d. Ši konferencija tarsi užbaigė ateitininkų karo metų klajones ir pradėjo veiklą laisvojoje Tėvynėje.

Mokslininkas, apžvegdamas ateitininkų veiklos dešimtmetį, akcentavo, kad „*nėra lietuvių visuomenės gyvenime srities, kurioje ateiti-*

tininkai nebūtų dirbę... Mes drąsiai ir viešai visiems pasisakėme esą katalikai, pripažįstą visas katalikų Bažnyčios mokslo tiesas...

Ėjome apaštalausti, skelbti kitiems Kristaus mokslo, jo reikalavimų, patys būdami neprisi-
renge, nesusipažinę nuodugnai su skelbiamomis idėjomis, nepasisavinę jų turinio ir praktikos reikalavimų. Dažnai savo asmenį, gyvenimo verčiami, pamiršę, vedėmė kitus, auklėjo-
me jaunesnius, raginome eiti tiesos keliu, patys miگلotai jį vaizduodamiesi.

Vienok ir nemokėdami vadovauti – apaštalausti nepalūžome, nors suskurdome, per ankstyvai pradėję save eikvoti, neiškrikome, nors ir jautėme masinį dvasios, savęs auklėjimo alką“.

Be apžvelgtų trijų E. Turausko straipsnių, ateitininkijos veiklos istorijai reikšmingas ir 1928 m. vasario 16 d. kreipimasis į visus Ateitininkų federacijos narius, minint 10-ąsias Lietuvos Nepriklausomybės metines, pasirašytas prof. S. Šalkauskio, prof. kan. P. Kuraičio, dr. E. Turausko ir K. Šapalo³⁶. Kreipimesi ne tik įvertinamas nueitas ateitininkijos kelias, bet ir nurodomos gairės ateičiai.

E. Turauskui būnant Ateitininkų federacijos Vyriausios tarybos pirmininku, žinomas dar vienas kreipimasis – atsišaukimas į visus Ateitininkų federacijos narius. Šis kreipimasis buvo ypatingo – trigubo – jubiliejaus proga: 1930 m. buvo minima Vytauto Didžiojo 500 metų mirties sukaktis 1 500 metų nuo didžiojo Katalikų Bažnyčios tėvo Šv. Augustino mirties ir 20 metų nuo ateitininkijos įsi-
steigimo. Kreipimąsi pasirašė prof. S. Šalkauskis (vyriausias ateitininkų vadas), prof. prel. P. Kuraitis (vyriausias Dvasios vadas), E. Turauskas (vyriausios tarybos pirmininkas) ir S. Rauckinas (generalinis sekretorius)³⁷. Kreipimesi akcentuojamos dvi veiklos kryptys:

tautinė ir religinė, kurių darna glūdi pačioje ateitininkų, kaip lietuvių katalikų jaunuomenės organizacijos, prigimtyje...

Čia ypač ryški E. Turausko bei kitų ateitininkijos vadų nuostata auklėti jaunimą krikščioniška dvasia, atsižadėti savęs dėl kilnių tikslų, nepailstamai ir kūrybingai darbuotis Lietuvos gerovei...

* * *

Pirmajame 1927 metų „Ateities“ žurnalo numeryje pranešama: „Studentų ateitininkų sąjungos pirmininkas E. Turauskas šį mėnesį pradėjo redaguoti dienraštį „Rytas“³⁸. E. Turauskas vyr. redaktoriaus pareigas ėjo iki 1928 m. spalio 30 d. (kol buvo pakviestas Eltos direktoriumi). Su spauda E. Turauskas visada palaikė artimus ryšius: bendradarbiavo „Ateityje“, „Ryte“, „Lietuvoje“, prieškarinėje „Viltyje“, „Ganytojuje“, „Vade“, „Lietuvos balse“, „Židinyje“, „Žemaičių prieteliuje“ ir kt.

Pateiksime vieną E. Turausko straipsnį, išspausdintą „Žemaičių prieteliuje“. Tai mokslininko nekrologas itin mylimam pirmajam lietuviui Vilniaus vyskupui Jurgiui Matulevičiui³⁹:

„Arkiv. Jurgiui Matulevičiui mirus.

Sausio 27 d. naktį 3 val. 45 min. atsiskyrė su šiuo pasauliu prof. Hagentorno klinikoje pirmasis lietuvis Vilniaus Vyskupas, nuo 1925 m. gruodžio 8 d. iki mirties valandai buvęs Apaštališku Vizitatoriumi Lietuvai, titularis Adulitaniijos (misijų krašto) arkivyskupas Jurgis Matulevičius.

Liūdnu ir skaudžiu garsu ši žinia nuaidės per visą Lietuvą. Kiekvienas, kas turėjo progos asmeniškai pažinti a. a. arkivyskupą Jurgį, kiekvienas, kam yra tekę girdėti apie garbingojo velionies darbus Lietuvai ir Bažnyčiai, vis vien kokių pažiūrų jis bebūtų, skaudžiai pajus tą skaudų smūgį, kuris iš-tiko Lietuvą arkivyskupui mirus.

A. a. arkiv. Jurgis buvo įstabiai didelė asmenybė, kuri savo begaliniai kilniu ir šventu gyvenimu, geležine valia, nepaprastu švelnumu ir geniališku protu

imponavo ne tik artimiesiems, bet kiekvienam net priešingiausios vėlioniu ideologijos žmogui.

Kas jį pažino, tas negalėjo nenusilenkti jo švelnumui, jo nepaprastam taktui, jo stebinančiai ir iš viso asmens spindėti spindinčiam šventumui.

A. a. arkiv. Jurgis buvo tikras asketas ir tikras šventuolis.

Garbės jis niekada neieškojo.

Atgavines kunigų marijonų kongregaciją norėjo jai ir visą gyvenimą atsidėjęs dirbti.

Šv. Sosto valia, Lietuvos vyriausybės pasiūlymu, pašauktas užimti našlaujantį Vilniaus vyskupo sostą, nusilenkė Apvaizdos lėmimui, priėmė ant jo pečių sugriuvusių našat dideliu pasiryžimu ir savęs išsivadėjimu.

Ne laikas dabar prie atdaro karsto kelti nesenos praities skurdžius atsiminimus ir tuos sopulius bei neteisības, kurių a. a. ark. Jurgis patyrė ganytojau-damas per 5 ir pusę metų toje nelaimingoje mūsų gimtojo Vilniaus diecezijoje.

Pagerbdami vėlionies tikrai krikščionišką pasiryžimą nesiskųsti ir savo kentėjimais nesigirti, mes tik paminėjome tą sopulingiausį jo gyvenimo tarpą.

Bet juk niekam ne paslaptis, kad a. a. arkivyskupas Jurgis buvo Vilniaus ir Varšuvos apjakėlių negražiausiais būdais dergiamas, šmeižiamas ir persekiojamas už tą vieną vienintelę kaltybę, prie kurios jis visada atvirai prisipažino, kad buvo lietuvis.

Kam teko dalyvauti 1918 m. gruodžio 8 d. Vilniaus katedroje a. a. arkiv. Jurgio ingrese, tas niekad nepamirš to gilaus ir jaudinančio įspūdžio, kad pirmasis lietuvis Vilniaus Vyskupas prabilo į ganomuosius senute probočių kalba.

Ir toliau ganytojau-damas toje suvargintoje ir sužudytoje vyskupijoje vadovavosi teisingumu, visomis pajėgomis gindamas neteisusiai skriaudžiamus lietuvius ir baltgudžius.

Tas jo apaštališkas teisingumas nepatiko apjakėliams ir jie panaudojo visas teisingas ir neteisingas galybes, kad jį iš senojo Vilniaus išskeldintų.

Šventuolio pasiryžimu nusilenkia a. a. arkivyskupas Jurgis ir šiam smūgiui, kuriame įžvelgia žmonėms dažnai neįstebimą Apvaizdos valią.

Bet vėlionio laukė dar viena didele misija, būtent sutvarkyti Lietuvos Bažnyčią, kurią jis lygiu uolumu palaimingai atliko.

Kiek nustojo Lietuva ir katalikų Bažnyčia su a. a. ark. Jurgio mirtimi, sunku šiandien gailiose ašarose paplūdus ir įsivaizduoti. Tokie vyrai atsi-

randa tik ypatinga Apvaizdos malone. Išsėkis, numylėtas Ganytojau, didelis Apaštale, garbingas Tėvynės darbininke, Tavo taip numylėtoje gimtoje Tėvų žemelėje“.

Trumpas straipsnis, atspindintis meilę ir pagarbą arkivyskupui, rodantis svarbiausias jo veiklos kryptis – jam komentaro nereikia. Pats žemaitis, mylėdamas žemaičius, šį nekrologą E. Turauskas ir nutarė išspausdinti katalikiškajame žemaičių laikraštyje...

E. TURAUSKAS – ELTOS DIREKTORIUS (1928–1934 M.)

Tarpukario Lietuvoje E. Turauskas ilgiausiai ėjo Eltos direktoriaus pareigas. 1928 m. lapkričio 1 d.–1931 m. sausio 1 d. jis – Eltos vedėjas, o nuo 1931 m. sausio 1 d., Eltą atskyrus nuo Užsienio reikalų ministerijos, tapo jos direktoriumi.

Apie darbą Eltoje E. Turauskas kalbėjo:

„Eltos informacinis darbas man patinka. Mat ši agentūra yra punktas, iš kurio greitai ir gerai matyti pasaulio politikos plotas. Lietuvos atžvilgiu tenka reaguoti į lenkų skleidžiamus šmeižtus, nuginkluoti mums nepalankius užsienio žurnalistus. Dažnai nors iš dalies pavyksta išsklaidyti Lietuvai nepalankią atmosferą užsieniuose“⁴⁰.

Knygoje „Lietuvos nepriklausomybės netenkant – įvykiai“ E. Turauskas aprašė savo santykius su Letos (Latvijos telegramų agentūra) direktoriumi Ričardu Berzinšu: „Oficialiai su juo santykiai buvo visą laiką geri. Bet jis turėjo užsimojimų tarp trijų baltiečių telegramų agentūrų direktorių vaidinti pirmaujančią vaidmenį. Man 1928 m. perėmus Eltos direktoriaus pareigas, radau Berzinšą įkėlusį koją Kaune su savo biržos kursų taryba, kuria jis aprūpindavo kai kuriuos bankus ir net Lietu-

vos Banką. Pamažų įvedžiau tokią tarnybą pas save ir Leta turėjo savąją panaikinti.

Per trijų agentūrų direktorių periodiškas konferencijas taip pat ne vieną kartą teko pasipriešinti Berzinšo savotiškam superiority kompleksui, kuris ne kartą pasireiškėdavo įvairiomis formomis. Tiesa, telegramų agentūros darbe jis buvo senas vilkas, turėjęs didelį patyrimą ir jo vadovaujamos įstaigos padėtis buvo kitokia, nes turėjo žymiai stipresnį ūkinį pagrindą, negu mūsų „Elta“. Latvių spauda buvo daug gausesnė ir turtingesnė. Todėl ir abonementinis mokestis už teikiamas žinias buvo daug didesnis...

Berzinšo santykiai su estų kolega Kornel dažnai dėl panašių priežasčių taip įsitempdavo, kad juodu beveik negalėjo susėsti prie vieno stalo. Atmenu vieną mūsų trijų suvažiavimą Kaune, kurio metu judviejų santykiai buvo tokio įtempimo padėtyje. Turėjau labai daug vargo šiaip taip sutaikinti⁴⁴¹.

E. Turausko vadovaujamos Eltos vaidmuo gerokai pakito, sustiprėjo: matėme, kad ji sugebėjo atsiskirti nuo Užsienio reikalų ministerijos. Kaip Eltos vadovas, E. Turauskas vadovavo Lietuvos žurnalistų kelionei į Rusiją 1934 m. gegužės mėnesį, teko jam būti ir prie Pabaltijo santarvės sudarymo: 1934 m. liepos 7–9 d. dalyvavo Kaune vykusioje Pabaltijo šalių konferencijoje. Šio susitikimo metu buvo svarstyti sunkumai, trukdantys sudaryti Pabaltijo santarvę. Spaudoje šis susitikimas taip komentuotas: „Reikia pasakyti, kad tai buvo gal pati pirmoji konferencija, kurioje trijų Pabaltijo šalių atstovai ramioje ir draugiškoje nuotaikoje išsiaiškino daugelį svarbių klausimų. Konferencijos rezultatas buvo kai kurių gana esminių būsimosios sutarties straipsnių suformulavimas ir provizorinis parafavimas“⁴⁴². Po pusantro mėnesio (t. y. rugpjūčio 29 d.),

susirinkus Rygoje, buvo paruoštas ir parafuotas sutarties projektas, o rugsėjo 12 d. Ženevoje pasirašytas...

Tačiau, nors ir labai mėgdamas savo darbą, E. Turauskas, jautrios sielos asmenybė, kentėjo nuo tautininkų. Nors atsiminimų knygoje jis apie tai labai atsargiai užsimena, tačiau ir iš tokios užuominos jaučiamas didelis skausmas:

„Tautininkams buvau ne tik ne „savas“, bet dargi įtartinas, vedęs per Eltą kažin kokią „srovinę tendenciją“... Ne vieną kartą D. Zaunius, sugrįžęs iš įvairių pasitarimų su R. Prezidentu ar Min. Pirmininku, man yra perdavęs girdėtus priekaištus mano darbui Eltoje. Tarp įvairių kitų, atsimenu vieną: esą aš neperduodąs per Eltos biuletenį Mussolini kalbų, o perduodąs demokratinių valstybės vyrų kalbas... Žinodamas, kad esu stebimas „draugingų“ akių, visada turėdavau pasiekiamai Eltos biuletenių rinkinį ir man lengva buvo ministeriui parodyti, kad Mussolini, kaip ir kitos kalbos, mūsų buvo duodamos taip, kaip jas perduodavo Stefani, Havaso, Reuterio ir kitos agentūros. Ne mano jau reikalas, jei „Lietuvos žinios“, „Rytas“ Mussolini kalbas stipriai aptrumpindavo, o demokratių valstybės vyrų kalboms užleisdavo daugiau vietos...

Šiaip ar taip, tautininkų kai kurie sluoksniai norėjo mane iš Eltos išverpti... Vienas prietelis man anuo metu pasakojo, ka, nuolat akinamas A. Smetona esąs atkiręs: „Taip, Turauską iš Eltos paimti galima, bet tik su paaukštiniu, nes jis nėra padaręs jokio tarnybinio nusižengimo...“⁴⁴³. Šis tautininkų lyderio pasakymas krikščionių demokratų partijos aktyviam veikėjui liudija E. Turausko, įžvalgaus politiko ir gilaus kataliko, nepajudinamą poziciją...

***

Tik grįžęs į Lietuvą E. Turauskas įsitraukė į darbą Katalikų veikimo centre, siekdamas katalikiška veikla Lietuvą priartinti prie kitų Europos valstybių⁴⁴, dalyvavo KVC organizuotose konferencijose, buvo renkamas į valdybą⁴⁵.

1923 m. pradžioje Kaune buvo įkurta prancūzų-lietuvių draugija. Jos tikslas – plėtoti lietuvių ir prancūzų kultūros ryšius. Lietuvių-prancūzų draugija buvo surengusi prancūzų kalbos kursus, kuriems vadovavo Elena Turauskienė. Aktyviai į šios draugijos veiklą įsitraukė ir E. Turauskas taip sudarydamas sąlygas draugijos patalpose eksponuoti lietuvių dailininkų darbus.⁴⁶

E. Turauskas Lietuvoje tęsė darbą Šv. Vincento a Paulo draugijoje, į kurios veiklą įsitraukė dar studijuodamas Paryžiuje. Šv. Vincento a Paulo pavargėliams šelpti draugija Lietuvoje veikė nuo 1920 m. spalio mėn. 1924 m. liepos 2 d. įvykusiame IV Lietuvių katalikų kongrese buvo nustatytas labdaris kas darbas visoms katalikiškoms organizacijoms; 1927 m. kovo 7 d. metropolitas J. Skvircekas ganytojišku raštu ragino tikinčiuosius prie labdarybės darbų, o atskiru aplinkraščiu kunigus – prie Šv. Vincento a Paulo draugijos skyrių steigimo⁴⁷.

Minint Šv. Vincento draugijos įkūrimo 100-ąsias metines, E. Turauskas parašė straipsnį, supažindinantį skaitytoją su draugijos įkūrėjo Federiko Ozanamo gyvenimu, draugijos istorija⁴⁸. Tačiau E. Turauskas – šios draugijos istorijos tyrinėjimų Lietuvoje pradininkas.

***

E. Turausko, kaip mokslininko, veikla plačiau pradėjo skleistis 1922 m. įkurtoje Lietu-

vių katalikų mokslo akademijoje, į kurios veiklą jis įsitraukė vos sugrįžęs į Lietuvą – 1926 metais. Ryškiai mokslininkas sušvytėjo 1933 m. I Akademijos suvažiavime, teisės (teisininkų) sekcijoje perskaitęs pranešimą „Valstybės ir Bažnyčios suverenumas“⁴⁹. Gaila, kad iš trijų skaitytų pranešimų, tik T. Turauskas savo darbą atidavė į LKMA Suvažiavimo darbų I tomą. 1935 m. ši studija buvo išleista atskiru atspaudu. Nei II, nei III LKMA suvažiavimuose E. Turauskas nedalyvavo, o ir negalėjo – tuo metu jis atstovavo Lietuvai užsienyje. Į LKMA veiklą jis vėl įsitraukė 1956 m., Akademiją atkūrus Vakaruose, Romoje.

Stabtelint prie E. Turausko pranešimo „Valstybės ir Bažnyčios suverenumas“, būtina prisiminti tuometines politines sąlygas Lietuvoje: 1930 metai – katalikiškojo jaunimo – moksleivių-ateitininkų uždraudimo, vėliau – Teologijos-filosofijos fakulteto sumažinimo laikas. Lietuvos katalikų universiteto, kurio steigimui pritarė Apaštališkasis Sostas, atidarymo atidėjimas neribotam laikui. Tad E. Turauskas, ir kaip tikintysis, ir kaip politikas, jautriai reaguodamas į tokią situaciją, rašo minėtą pranešimą, kuriame klausia, „ar ištikimybė Bažnyčios mokslui ir buvimas sąmoningu, veikliu kataliku suderinami su ištikimybė savo valstybei ir buvimu geru, sąmoningu jos piliečiu“. Autorius straipsnį suskirsto į dvi dalis: „Kas yra suverenumas ir kaip jo sąvoka formavosi istorijos eigoje?“ ir „Objektyvi suverenumo teorija“.

E. Turauskas, vienoje dalyje apžvelgęs absoliutaus suverenumo teoriją, įvairius jos nukrypimus bei iš jos kilusias naujas teorijas, toliau apžvelgia objektyvaus suverenumo teoriją. Remdamasis žymių mokslininkų tyrimėjimais, pateikdamas gausybę argumentų ir

kontraargumentų, mokslininkas padaro išvadą: „Tikėtai didelės, visiškos, aptemdantis žmoniems net aiškiausias sąvokas fanatizmas, tik akla religijos ir jos atstovų neapykanta gali šiandien būti priežastimi neigimo Bažnyčiai jos dvasinio suverenumo teisių.

Visiškai išsivadavus nuo absoliutinio, nedalomo, neriboto valstybės suverenumo teorijos įtakos, kurią daugiau sugriovė gyvenimo faktai negu priešingos teorijos, ir tarptautiniam bendradarbiavimui vis žengiant pirmyn, nėra kito kelio, kaip nusilenkti istorinei tikrovei ir sveiku protu pagrįstai, patyrimo patvirtintai, dviejų suverenumų – dvasinio ir laikino arba Bažnytinio ir civilinio – teorijai“.

Minėtini ir kiti E. Turausko straipsniai, skirti tikėjimui gilinti⁵⁰, parašyti jubiliejinėmis progomis⁵¹, rūpinantis tautos ateitimi⁵². Ne mažiau vertingi ir kiti moksliniai darbai: „Tautybė ir krikščionybė“ (1928 m.), „Teisės pagrindai“ (1929 m.), „Tautų Sąjungos tikslai ir santvarka“ (1932 m.), „Telegramų agentūros ir spaudos biurais“ (1933 m.).

Beveik prieš 70 metų rašyti E. Turausko darbai aktualūs ir dabar. Mokslininkas nuoširdžiai sielojasi dėl Katalikų Bažnyčios padėties Lietuvoje, trokšta padėties pagerėjimo:

„Katalikų Bažnyčios mokslas yra par excellence visuomeniškas mokslas. Kristus reikalauja, kad kiekvienas, kuris į Jį tiki, netylėtų rankas sudėjęs, o skelbtų jo mokslą; Bažnyčia taip pat reikalauja apaštalavimo dvasios, pasiryžimo, pasišventimo, solidarumo, sąmoningumo. O mes, Lietuvos katalikai, išsimės ir džiaugiamės savo nebūtais laimėjimais. Kokia ironija ir koks skaudus nesusi-pratimas!...

Duok Dieve, kad visa bent kiek pagerėtų ir kad mes suprastumėm tiek savo pašaukimą,

*tiek uždavinius, tiek kelius ir būdus katalikybei Lietuvoje įstiprinti platesniu ir gilesniu mastu*⁵³.

Nuoširdūs mokslininko linkėjimai ir Lietuvos ateičiai – jaunimui: „Dieve, padėk ateitininkams ir pavasarininkams išvengti visų pagundų ir drąsiai eiti Katalikų Bažnyčios rodymais tikrais keliais: pirmoje eilėje statyti Dievą ir vykdyti Jo valią, bet tuo pačiu neužmiršti ir Tėvynės reikalų. Tada bus gražiai ir darniai įgyvendintas Tautų Karaliaus dėsniis: „Atiduokite, kas yra Dievo, Dievui ir kas ciesoriaus (tautos), – ciesoriui (tautai)“⁵⁴.

Mokslininkas ir politikas E. Turauskas matė ir jautė tuometinės Lietuvos vadovaujančių asmenų nesugebėjimą, nekompetentingumą ir viso to rezultata – atsilikimą:

„Nėra gyvenimo srities, kurioje mes būtumėm tikrai aukštai pakilę, kuria tikrai galėtumėm pasididžiuoti, dėl kurios galėtume pasakyti, kad esame pribygę kitas kultūringas tautas“⁵⁵. E. Turauskas nurodo kelią iš tokios situacijos – reikia vadų – ir pateikia minčių, kokie turėtų būti vadai:

„Visi, net tie, kurie sakosi esą netikintieji, ieškodami vadų, ieško, kad jie būtų krikščioniška prasme dori ir moraliai aukšti.

*Tol, kol nebus vadų, kuris, šalia natūralių gabumų, turės dar evangeliškąsias nusižeminimo, nuosaikumo, savęs išsižadėjimo, pasi-aukojimo dorybes, problema kiekvienoj šaly pasiliks atvira... Vadų klausimas – moralinis klausimas, o moralinis klausimas – religinis klausimas, todėl vadų klausimas – religinis klausimas*⁵⁶.

Politiniai E. Turausko pastebėjimai apie vadus kilo ne šiaip sau – juk jis III (Raseinių) apygardos kartu su Stefanija Ladygiene buvo rinktas į III seimą. (Rinktas kaip Lietuvos krikščionių demokratų partijos, Lietuvos ka-

talikų moterų, pavasarininkų, blaivininkų ir kitų katalikiškų organizacijų atstovas)⁵⁷. Deja, kaip žinome, šio seimo veikla buvo itin trumpa. Tad ir E. Turauskas negalėjo daug pasireikšti.

NEPAPRASTASIS PASIUNTINYS IR ĮGALIOJASIS MINISTRAS ČEKOSLOVAKIJAI, JUGOSLAVIJAI IR RUMUNIJAI (1934–1939 M.)

Po aštuonerių darbo metų Lietuvoje 1934 m. rugsėjo 1 d. E. Turauskas paskiriamas Nepaprastuoju pasiuntiniu ir Įgaliotuoju ministru Čekoslovakijai su rezidencija Prahoje. Dar po metų šios pareigos išplečiamos Jugoslavijai bei Rumunijai (rezidencija lieka Prahoje). Paskyrimą į šį postą plačiai aprašė E. Turauskas savo atsiminimuose⁵⁸.

Kiek E. Turausko tuo metu keliauta Lietuvos valstybės reikalais, liudija antspaudai ir įrašai diplomatinuose pasuose, kuriuos rūpestingai saugo giminaitė (žmonos sesers Angelės Jankauskaitės dukra Karolina Masiukytė-Paliulienė). Politiko nuveiktus darbus įvertino Lietuvos valstybė: 1938 m. vasario 16 d. už nuopelnus Lietuvai Edvardas Turauskas apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino ordinu (Gedimino ordino Tėvūno garbės ženklu; Įsako numeris 165). Diplomą pasirašė prezidentas A. Smetona ir Užsienio reikalų ministras S. Lozoraitis. Tad E. Turauskas nuo 1938 metų gynė gyvybinius Lietuvos reikalus. Tai gana vaizdžiai išdėstyta jo prisiminimų knygoje.

Dar prieš vokiečiams užimant Čekoslovakiją, E. Turauskas kreipėsi į Užsienio reikalų ministrą S. Lozoraitį, prašydamas kito posto. Tam pateikė du motyvus: jau ketveri su puse metų dirbta Prahoje, o antra, po Muncheno Praha nebeteko savo svarbos ir tapo E. Tu-

rauskui politiškai nebeįdomiu postu. Stasys Lozoraitis buvo planavęs E. Turauską perkelti į Rygą, tačiau tam pasipriešino Latvijos užsienio reikalų ministras. Sužinojęs susidariusią situaciją, į Rygą griežtai atsisakė vykti ir E. Turauskas.

UŽSIENIO REIKALŲ MINISTERIJOS POLITIKOS DEPARTAMENTO DIREKTORIUS LIETUVOJE (1939–1940 M.)

1939 m. birželio 1 d. E. Turauskas buvo paskirtas Užsienio reikalų ministerijos Politikos departamento direktoriumi. Šias pareigas jis ėjo iki 1940 m. birželio 15 d., nors jau kovo 1 d. buvo paskirtas Lietuvos delegatu prie Tautų Sąjungos.

Einant šias pareigas, jam teko atsakingas vaidmuo: 1939 m. – tai ir Vokietijos ultimatumas Lietuvai dėl Klaipėdos, tai ir Antrojo pasaulinio karo pradžia. Reikėjo laikytis Lietuvos paskelbto neutraliteto, ginti tai nuokai kurių iniciatorių pulti Lenkiją 1939 m. rugsėjo mėnesį ir rūpintis Lenkijos pabėgėliais Lietuvoje. Po to – sunkios derybos su Sovietų Sąjunga dėl savitarpio pagalbos sutarties ir nuolatinės diskusijos su Pozdniakovu, Sovietų atstovu Kaune. Dar vėliau prieš Sovietų Sąjungai pateikiant Lietuvai ultimatumą, buvo įvairios Sovietų Sąjungos priemonės⁵⁹...

Politikos departamentas, vadovaujamas E. Turausko, turėjo kelias referentūras: Rytų, Vakarų, Vokietijos, Tarptautinių organizacijų. Kiekvienoje jų dirbo po vieną ar du žmones.

E. Turauskas atstovavo Užsienio reikalų ministerijai gražinant Vilnių. Į Lietuvos sostinę jis atvyko kartu su žmona iškilmųjų išvaikarėse, spalio 27 d.

1939–1940 m. E. Turauskas Politikos departamento direktoriaus veikla detaliai nušviesta jo prisiminimų knygoje, kuri praturtina Lietuvos diplomatinę istoriją ir apskritai Lietuvos istoriją dokumentine medžiaga⁶⁰.

1940 m. kovo 1 d. E. Turauskas buvo paskirtas antrininku – ministru tarėju – Berne (tituliaras buvo dr. Jurgis Šaulys) ir savarankišku nuolatiniu Lietuvos delegatu prie Tautų Sąjungos su rezidencija Berne, nes Lietuvos nuolatinės delegacijos patalpos Ženevoje tarpumo sumetimais buvo likviduotos.

Elena Turauskienė išvyko į Šveicariją ieškoti buto. Ten buvo išsiųsta dalis bibliotekos, baldai. E. Turauskas vis dar delsė, ruošė savo vieton pamainą. Prasidėjusi okupacija pagreitino E. Turausko išvykimą. Dar prieš išvykdamas E. Turauskas nurodė sekretorėms sunaikinti slaptąjį Užsienio reikalų ministerijos archyvą, ypač tokius tekstus, kurie sovietų akyse galėtų „kompromituoti“ asmenis. E. Turausko įsakymas buvo vykdomas nuo šeštadienio popietės iki pirmadienio ryto, nes niekas iš sovietų pareigūnų birželio 15 d., okupavusių miestą, iki tol į Užsienio reikalų ministerijos patalpas neužėjo.

EDVARDAS TURAUSKAS

ŠVEICARIJOJE (1940–1947 M.)

Birželio 15 d. po pietų išvykęs iš Kauno, per Virbalį ir Eitkūnus pasiekė Karaliaučių, vėliau – Berlyną. Iš čia per Prahą, Austriją birželio 26 d. atvyko į Šveicariją.

1939 m. vokiečiams užėmus Čekoslovakiją ir ten panaikinus visas pasiuntinybes, E. Turauskas nebuvo atšauktas iš Rumunijos ir Jugoslavijos, be to, ten nebuvo paskirtas naujas pasiuntinys, tad, atvykęs į Berną, jis galėjo kreiptis į šias pasiuntinybes Lietuvos reikalais.

E. Turauskas, gyvendamas neutraliame krašte, palaikė visų Lietuvos diplomatinį atstovų, negalinčių tiesiogiai tarpusavyje susisiekti, ryšius. Tad jis aktyviai dalyvavo Šveicarijos diplomatinėje veikloje ir pirmosios sovietinės, ir nacių okupacijų metu (Lietuvos diplomatijos šefo pareigas čia tuo metu ėjo dr. Jurgis Šaulys)⁶¹.

Prisiminimų knygoje „Lietuvos nepriklausomybės netenkant – įvykiai“ E. Turauskas rašo apie tuo metu spręstas Lietuvos aukso, pasiuntinybės namų bei valstybės, kuri priklaustų Lietuvos tautinį komitetą–vyriausybę tremtyje, problemas. Tik „nubalsavus“ Lietuvą įjungti į SSSR, protesto notų įteikimai įvairių valstybių pasiuntiniams, Tautų Sąjungai. Pasitarimų Lietuvos klausimu rengimų (1940 m. rugsėjo 19–25 d. konferencija Romoje, rugsėjo 28 d. bei lapkričio mėnesį Berne...), suformavusių garsiuosius „Kybartų aktus“, problemas⁶².

Prisiminimų knygoje kalbama apie 1941 m. gegužės 11 d. atsišaukimą į tautą, kuriame smerkiama brutali bolševikų jėga bei visos jų naudojamos priemonės, sunki pavergtos Lietuvos padėtis, tikėjimas lietuvių patriotizmu, kova už laisvę. Kalbama ir apie Lietuvos Respublikos pasiuntinių nutarimu Europoje sudarytą Lietuvos tautinį komitetą, kuris imasi vadovauti kovai už Nepriklausomos Lietuvos išvadavimą iš bolševikų okupacijos, šio komiteto Kreipimasis į visus už Lietuvos ribų gyvenančius tėvynainius, kviečiant visokeriopai remti šią kovą. Šis atsišaukimas – vienintelis Lietuvos tautinio komiteto (jis, deja, neišgyvavo nė vienu metu) veiklos atspindys: prasidėjus Vokietijos – SSSR karui, o Lietuvoje įvykus sukilimui, Laikinoji vyriausybė panaikino komitetą⁶³.

Ir nacių okupacijos metu E. Turauskas ne kartą susitiko su pasitraukusiais į Vakarų ministrais, tarėsi Lietuvos likimo klausimu. Karui pasibaigus, E. Turauskas dar labiau išplėtė savo veiklą, siekdamas, kad lietuviai įsitrauktų ir būtų jiems atstovaujama įvairiuose tarptautiniuose sąjūdžiuose. Jis atnaujino lietuvių dalyvavimą Pax Romana ir Tarptautiniame katalikų intelektualų sąjūdžio kongresuose, vėliau įsitraukė į Tarptautinį krikščionių demokratų sąjūdį (NEI) bei Vidurio ir Centro Europos kraštų krikščionių demokratų sambūrio veiklą, Europinį sąjūdį, Federalistų sąjungą bei Pavergtųjų europos tautų (PETS) seimo darbą.

E. Turausko rūpestį dėl lietuvių likimo išcivijoje (Vokietijoje) liudija jo lankymaisi prancūzų okupuotoje zonoje⁶⁴. Mat kilo pavojus, kad gali būti lietuviai sugražinti į okupuotą tėvynę Lietuvą. Buvo pradėta ieškoti galimybių tokiam pavojui išvengti. 1945 m. rugpjūčio 21 d. Vašingtone ir buvo svarstoma Europoje susidariusi padėtis (L. Šimutis, dr. Grigaitis, M. Vaidykla, adv. K. Jurgėla ir plk. K. Grinius). Turimos žinios buvo papildytos iš dr. Prano Padalskio (Padalio) ir Edvardo Turausko gautais laiškais⁶⁵. Tad reikia manyti, kad E. Turausko duomenys ir buvo pateikti remiantis konkrečiais stebėjimais.

1946 m. liepos 21–27 d. E. Turauskas dalyvavo pirmojoje VLIK'o ir Lietuvos diplomatijos tarnybos konferencijoje Berne, o po metų – Paryžiuje...

E. Turauskui kartu su vysk. Vincentu Bryzgiu teko dalyvauti Pax Romanos suvažiavime, vykusiam Romoje 1947 m. Čia atvykę lietuviai rūpinosi aukštus mokslus einančiųjų savo tautiečių galima tarptautine globa.⁶⁶

Per šią kelonę į Romą E. Turauskas turėjo privačią audienciją pas Popiežių. Pijus XII

pareiškė, kad jis labai gerai žino lietuvių kančias ir jų troškimą nepriklausomai tvarkytis. Tačiau nereikia nusiminti: Lietuva vėl bus laisva ir nepriklausoma, nes Dievas niekad neleis tokiai neteis्यbei viešpatauti žemėje⁶⁷.

E. TURAUSKAS VĖL PARYŽIUJE (1947–1966 M.)

1947 m. persikėlęs į Prancūziją, E. Turauskas netoli Paryžiaus įsigijo nedidelį ūkį; Jį tvarkydamas, kurį laiką mažiau reikėsi lietuvių politinėje veikloje.

Nuo 1949 m. VLIK'as ėmė vis dažniau kreiptis į E. Turauską įvairių konsultacijų, o 1953 m. pasikvietė nuolatinėms konsultacijoms politiniais bei diplomatiniais klausimais. E. Turauskas nenutolo ir nuo visuomeninės veiklos: jis buvo išrinktas Tarptautinio katalikų intelektualų sąjūdžio tarybos nariu, 1950 m. tapo Lietuvių federalistų sąjungos pirmininku, 1950–1954 m. E. Turauskas – pirmasis Naujųjų tarptautinių bendrijų Lietuvos bendrijos pirmininkas.

E. Turauskas 1952 m. dalyvavo Nouvelles Equipes Internationales (NEI) kongrese Šveicarijoje, Friburge, kur buvo susirinkę 120 atstovų iš 14 šalių. Vienintelis atstovas iš Lietuvos E. Turauskas dalyvavo sprendžiant esminius ir svarbius klausimus. „Kongrese buvo pabrėžiama, jog būtina ginti asmenis, šeimos teises ir kitas krikščioniškas vertybes, reikalauti socialinio teisingumo ir tuo tikslu krikščionims aktyviai dirbti visokiose tos rūšies visuomenės organizacijose savuose kraštuose. Po specialaus pranešimo apie padėtį už geležinės uždangos rezoliucijoje buvo pareikštas solidarumas su persekiojamais krikščionimis Rytų kraštuose, pagerbti jų herojai ir kankiniai dėl tikėjimo ir laisvės.

Rezoliucija ragina laisvas tautas rūpintis pavergtųjų tautų likimu, priešintis politiniam maršandažui pavergtųjų kaina, nepripažinti jų pavergimo galutiniu ir baigtu faktu. Kongresas pasiūlė terminą „satelitiniai kraštai“ pakeisti terminu „satelitinės vyriausybės“, nes tautos nėra atsakingos už dabartinę padėtį. Taip pat nutarta kiekviename krašte organizuoti už pavergtąsias tautas maldos dieną 1953 m. sausio mėn.“⁶⁸

1953 m. Tarptautinė diplomatinė akademija, veikianti Paryžiuje, prašė E. Turauską atlikti kai kurias užduotis Madride. Kelionę Lietuvos diplomatas panaudojo ir išsiilgtos pavergtos tėvynės reikalams – turėti Lietuvai nuolatinį diplomatijos atstovą Madride. Šis postas buvo pasiūlytas ir E. Turauskui. Tačiau jis, nesulaukęs reikiamo pritarimo ir finansinės paramos pažado iš LDT bei VLIKO, nenorėjo to posto užimti. Todėl E. Turauskas į aktyvią Lietuvos diplomatinės tarnybos veiklą formaliai nebegrižo⁶⁹.

1955 m. lapkričio 18–19 d. d. Niujorke įvyko ALTo metinis susirinkimas. Tarp dalyvių buvo minimi ir svečiai iš Europos: VLIKO Vykdomosios tarybos narys P. Karvelis ir ministras E. Turauskas. Jie informavo susirinkimą apie Lietuvos Nepriklausomybės bylos padėtį Europoje ir apie VLIKO pastangas⁷⁰. Susirinkimas priėmė ir nutarimą Lietuvos klausimu⁷¹. E. Turauskas dalyvavo ir 1956 m. lapkričio 16–17 d. ALTo suvažiavime Niujorke, kuriame buvo aptarti bendrieji organizaciniai reikalai, sudarytas veiklos planas ateičiai⁷².

Kaip Pavergtųjų Europos tautų seimo delegacijos Paryžiuje narys dalyvavo 1955 m. Niujorke vykusiuose posėdžiuose – spalio mėnesio sesijoje⁷³, 1957 m. balandžio 26–30 d. Strasburge įvykusioje sesijoje. Čia Lietuvos delegacija sudarė V. Sidzikauskas, dr. P. Kar-

velis, J. Glemža, J. Lanskoronskis, V. Bataitis ir minėtas E. Turauskas. Sesijai pirmininkavo V. Sidzikauskas⁷⁴.

E. Turauskas kartu su Pranu Vainausku atstovavo lietuviams krikščionims demokratams 1958 m. liepos mėnesį Biuselyje įvykusioje II tarptautinėje krikščionių demokratų konferencijoje⁷⁵.

Svari E. Turausko veikla lietuvių bendruomenėje: 1953 m. jis – Prancūzijos lietuvių bendruomenės pirmininkas, 1954 m. – vadovaujančio komiteto pirmininkas; 1958 m. kartu su B. Venckuviene ir O. Gečaitė išrinktas į revizijos komisiją (į Krašto valdybą tuo metu išrinkti kun. J. Petrošius (pirm.), P. Klimas (vicepirm. ir išd.) ir R. Bačkis (sekret.))⁷⁶. 1963 m. tarp 11-os Prancūzijos lietuvių bendruomenės krašto Tarybos narių išrinktas E. Turauskas (tarybon dar buvo išrinkti kun. J. Petrošius, R. Bačkis, B. Venckuvienė, J. Motorienė, A. Venckus, P. Klimas, S. Pagnierienė, J. Lanskoronskis, P. Liutikas, F. Vaicekuskas). E. Turausko žmona Elena taip pat buvo išrinkta į šios bendruomenės Garbės teismą⁷⁷.

E. Turausko veikla Romoje atkurtoje Lietuvių katalikų mokslo akademijoje dėl susidariusių finansinių trūkumų negalėjo išsiplėsti.

1957 m. spalio 2–4 d. Romoje vykusiame LKMA IV suvažiavime, be paskaitininkų, gyvenančių Italijoje, kalbėjo prof. J. Eretas iš Šveicarijos, dr. S. Bačkis ir E. Turauskas iš Prancūzijos⁷⁸.

Profesoriaus kun. Pauliaus Rabikausko SJ, tiksliai užfiksavusio suvažiavimo darbų eigą, dėka sužinome apie įvairią E. Turausko veiklą, domėjimąsi įvairiais Lietuvos klausimais. Štai prof. kun. P. Rabikausko SJ užfiksuota medžiaga.

LKMA IV suvažiavime dalyvavo 17 LKMA narių – tarp jų, kaip minėta, ir E. Taurus-

kas⁷⁹. Nors pats E. Turauskas jokios paskaitos neskaitė, tačiau aktyviai įsitraukė į daugelį diskusijų. Po dr. kun. Antano Liuimos SJ paskaitos „Mistinio Kristaus kūno doktrina sąryšyje su dabarties gyvenimo faktais“, be E. Turausko, diskusijose kalbėjo dr. kun. V. Cukuras, dr. prel. L. Tulaba ir dr. kun. V. Balčiūnas. Jie nagrinėjo daug su svarstyta medžiaga susijusių klausimų, apie kurią nors paskaitos dalį arba apie išdėstytos teorijos išplaukiančias praktines išvadas⁸⁰.

Prof. dr. Z. Ivinskio tema „Lietuvos ir Apaštalų Sosto santykiai amžių bėgyje (iki XVIII amž. galo) taip pat susilaukė diskusijų. E. Turauskas priminė, kad Lietuvos ir Šventojo Sosto santykius ne kartą drumstė kryžiuočių ir lenkų savo naudai nukreipta propaganda ir pageidavo, kad kada nors būtų pateiktas objektyvus šiuos santykius nušviečias vaizdas⁸¹.

Diskusijose po dr. Stepono Matulio paskaitos „Lietuva ir Apaštalų Sostas 1795–1940“ E. Turauskas pabrėžė, kad reikia „pasakyti tiesą ten, kur reikia ją pasakyti“, kalbėjo apie Lenkijos, o vėliau ir Lietuvos konkordatų su Šventuoju Sostu susidarymo aplinkybes ir niuncijaus ark. R. Bartolonio buvimą Lietuvoje. „Praėjus su viršum 30 metų, dabar aiškiai matoma, kad 1925 m. iš lietuvių pusės buvo parodyta daug grubaus netakto ir naimumo. Šv. Sostas negalėjo nesiskaityti su faktine politine padėtimi, bet, iš antros pusės, parodė ir atsargumo, tuo prileisdamas, kad nelaikė padėtį galutine. Lietuvos konkordatas 1927 m. buvo sudarytas skubotai ir jo iniciatorius profesorius A. Voldemaras, ministras pirmininkas, turėjęs savų tikslų: jis norėjęs patraukti į savo pusę katalikus.“⁸²

Paskaitininkas dr. S. Matulis nesutiko su E. Turausko teigimu, „kad Lietuvos kon-

kordatas tebuvęs Lenkijos konkordato nuorašas. Atidžiau abu konkordatus palyginus, išaiškėja, jog Lietuvos konkordatas savo tobulumu gerokai prašoka lenkiškąjį. Tai pripažįsta ir pasaulinio garso teisininkai. Ne tik konkordato pagreitinimą, bet ir jo turinį nulėmė arkivyskupas J. Matulaitis“⁸³.

Karštų diskusijų sukėlė ir dr. kun. Prano Brazio paskaita „Medicinos etika pagal popiežių direktyvas“. E. Turauskas, „prisiminęs prieš 4 metus Pax Romana juristų kongrese svarstytą skyrybų klausimą, pastebėjo, kad Bažnyčia didesne priešvedybine kontrole gal galėtų užbėgti už akių daugeliui vėliau gyvenime išskylančių negerovių bei skaudžių dramų“⁸⁴.

Tačiau plačiau LKMA mokslinės veiklos E. Turauskas dėl finansinių sunkumų negalėjo išplėtoti: negalėjo savo lėšomis nuvykti į už Atlanto organizuojamus Katalikų akademijos suvažiavimus. Tiesa, jis kurį laiką buvo įtrauktas į LKMA organizacinę veiklą, deja, ir čia gana neilgai.

1959 m. gegužės 25 d. LKMA Centro valdybos išsiuntinėtuose kandidatų į centro valdybą bei revizijos komisiją sąrašuose (jau buvo pasibaigusi ankstesnės valdybos bei komisijos kadencija, nes rinkimai vyko korespondenciniu būdu), tarp 10 kandidatų į revizijos komisiją buvo ir E. Turauskas⁸⁵. Susumavus rinkimų rezultatus, paaiškėjo, kad į revizijos komisiją daugiausia balsų gavo prof. J. Eretas (55), E. Turauskas (32) ir dr. J. Grinius (32)⁸⁶. Tačiau naujos kadencijos (viena kadencija – treji metai) centro valdyba buvo tos nuomonės, kad į revizijos komisiją būtų renkami tik Romoje gyvenantys LKMA nariai: „Anksčiau išrinkti kituose kraštuose gyveną revizijos komisijos nariai dėl didelių nuostolių ir su tuo susijusių ne-

patogumų bei išlaidų negalėjo atlikti savo pareigos. Dėl to dviejų pirmųjų valdybų veikla liko nepatikrinta. Todėl ir į revizijos komisiją kandidatai visi yra Romos lietuviai⁸⁷. O nuo dalyvavimo LKMA suvažiavimuose, kaip jau minėta, E. Turauską apribojo sunki jo finansinė padėtis.

Gyvendami Paryžiuje, Turauskai (nors ir neturėjo vaikų) turėjo didelių finansinių sunkumų, todėl jis įsidarbino gyvybės draudimo agentu. Deja, mažai kas norėjo draustis, tad ir atlyginimas buvo itin varganas, tačiau jis niekada neatsisakydavo patalkinti politinėje veikloje, domėjosi visais su Lietuva susijusiais reikalais. Remdamiesi prof. Juozu Eretu, pateiksime pavyzdėlį. 1958 m. LKMA išleido pirmąją knygą iševijoje – kun. Juozo Vaišnoros MIC „Marijos garbinimas Lietuvoje“. LKMA narys E. Turauskas 1958 m. gruodžio 9 d. iš Nantero parašė knygos autoriui laišką. Jame ir tokios mintys: „*Kiek kruopštaus darbo įdėta! Kaip rūpestingai ir apdairiai medžiaga persijota (...) Tai bent įdėlis į mūsų mariologinę literatūrą (...) Kertinis granitas, nes nieko gi panašaus ligi šiol nebuvo*“⁸⁸.

Svarbi ir paties E. Turausko studija Lietuvos klausimu, išspausdinta žurnale „*Courrier du Continent*“ (1946 m. rugpjūtis – spalvis). Vėliau jau Prancūzijoje šią studiją autorius papildė, o 1954 m. VLIK'as ją išleido atskira knygele prancūzų kalba „*Le sort des Etats Baltes*“ (Baltų valstybių likimas). Apie leidinį plačiai ir išsamiai rašo diplomatijos šefas. Stasys Antanas Bačkis nekrologe Turauskui, išspausdintame „Tėvynės sarge“. Beje, pats E. Turauskas nuo 1956 m. yra „Tėvynės sargo“ bendradarbių gretose.

Būtina paminėti, kad E. Turauskas – viešintelis iš Lietuvos diplomatų turėjo pergyventi ištremimą po Antrojo pasaulinio karo

(1960 m. kovo mėnesį prieš įvykstančią Viršūnių konferenciją, kurioje turėjo dalyvauti ir Chruščiovas, jis buvo ištremtas su kitų kraštų egzilais į Korsikos salą).

Šis įvykis susilaukė plataus atgarsio. Išeivijos spauda minėtą faktą taip traktavo: „Ryšium su artėjančiu Chruščiovo vizitu Prancūzija griebėsi savotiškų Chruščiovo apsaugos priemonių. Paryžiaus policija areštavo visus žymesnius Centro ir Rytų Europos egzilus, tarp jų ir buv. Lietuvos įgaliotąjį ministrą Čekoslovakijai E. Turauską. Areštuotieji deportuoti į Korsikos salą.“

Šitokia Prancūzijos akcija prieš politinius egzilus iššaukė pavergtųjų Seimo griežtą reakciją. Seimo pirmininkas pasiuntė protesto telegramą pačiam gen. de Gaulle, o Seimo delegacija apsilankė pas Prancūzijos gen. konsulą New Yorke ir jam išdėstė, kad šis nesuprantamas ir nelauktas Prancūzijos žygis prieš egzilus tik pakenks pačios Prancūzijos prestižui laisvajame pasaulyje. Šios priemonės lauko nuo seno žinomą Prancūzijos tradiciją globoti politinius kalinius.

Vyriausybės pasirinktos Chruščiovo apsaugai priemonės daugelį šokiruoja ir prancūzų. Senatorius Le Caumet įteikė vidaus reikalų ministeriui interpeliaciją. Visa didžioji spauda reiškia savo pasipiktinimą ir susirūpinimą, kur Prancūzija eina, kai jos priemonės egzilų atžvilgiu diktuoja sovietų saugumo įstaigos⁸⁹.

Dr. S. A. Bačkio rūpesčiu, grįžęs iš tremties, E. Turauskas mėnesiniame laikraštyje „*Exile et Liberté*“ parašė straipsnį, kuriame kalbama apie politinių tremtinių areštavimą ir išvežimą į Korsiką. Šį Prancūzijos elgesį jis laikė beprasmišku⁹⁰.

E. Turauskas mirė 1966 m. rugsėjo 12 d. nesulaukęs nė septyniasdešimties... Krito lipdamas laiptais ir mirtinai susižalojo. O kiek

kilnių minčių ir gražiausių idealų liko neįgyvendintų.

Nelepino išėivijos spauda straipsniais ir net žinutėmis apie E. Turauską. 60-mečio proga buvo įdėtas labai kuklus E. Turausko veiklos aprašymas:

„Dr. E. Turauskui šiemet suėjo 60 m. Jubiliasas nuo studentavimo laikų įsitraukė į visuomeninę politinę ir spaudos veiklą. E. Turauskas yra buvęs seimo narys, ateitininkų vyriausios tarybos pirmininkas, „Ryto“ dienraščio vyr. redaktorius, Eltos direktorius, Lietuvos atstovas Čekoslovakijoje, užsienio reikalų

ministerijos politinio departamento direktorius ir Lietuvos atstovas prie Tautų sąjungos.

Dabar jis gyvena Prancūzijoje, nenuilsdamai veikdamas lietuviškuose ir tarptautiniuose sąjūdžiuose. Praėjusiais metais E. Turauskas buvo atvykęs į JAV – atstovavo lietuvius krikščionims demokratams pavergtųjų tautų seimo sesijoje Niujorke⁹¹.

Kiek daugiau žinių tuose pačiuose Aiduose⁹² randame po E. Turausko mirties. Kiti išsamesni ir detalesni nekrologai apžvelgti šio straipsnio istoriografinėje dalyje...

Nuorodos

¹ **Be aut.** Viesului atūžiant. Spalio 30 d. Lietuvos diplomatai E. Turauskui – 100 // Dienovidis. 1996. Spalio 25. Nr. 42. P. 6. **Jankauskas K.** Edvardas Turauskas – žurnalistas, ELTOS direktorius // Voruta. 1996. Gruodžio 21–31. Nr. 48. P. 9–10; **Vasiliauskienė A.** Edvardo Turausko 100-osios gimimo metinės // Apžvalga. 1996. Lapkričio 1–7. Nr. 44. P. 2; **Tos pačios.** Tolimas ir nežinomas // Katalikų pasaulis. 1996. Nr. 11. P. 16; **Tos pačios.** Daktaras Edvardas Turauskas (Minint gimimo 100-ąsias ir mirties 30-ąsias metines) // Kauno diena. 1996. Lapkričio 19. Nr. 271. P. 22; **Tos pačios.** Užsispiręs žemaitis // Gimtasis kraštas. 1997. Vasario 21. Nr. 7. P. 38–39; **Tos pačios.** Žvilgsnis į žemaitį Edvardą Turauską // Voruta. 1998. Balandžio 18. Nr. 16. P. 11; Balandžio 25. Nr. 17. P. 13.

² **Be aut.** Edvardas Turauskas // Ateitis. 1927. Nr. 10. P. 476–477.

³ **Karuža P.** Kaip mūsų vadai gyvena. Pas Ateitininkų Federacijos vyriausios tarybos pirmininką Eduardą Turauską // Ateitis. 1929. Nr. 11. P. 449–455.

⁴ **Vaišnora J.** Kaip man gaila to balto senelio // Draugas. 1966. Spalio 1. Nr. 230. P. 1–2.

⁵ **Vencuskas J. A. A.** Edvardą Turauską prisiminus // Draugas. 1966. Spalio 22. Nr. 220. P. 4.

⁶ **Jasis J.** Turauskas – Žiliasis Apolonas // Darbininkas. 1967. Vasario 14. Nr. 11. P. 2; Vasario 17. Nr. 12. P. 2; Vasario 22. Nr. 13. P. 2; **Kubilius J.** Pirmųjų ateitininkų eilės mažėja // Draugas. 1966. Spalio 1. Nr. 230. P. 2.

⁷ **Bačkis S. A.** Edvardas Turauskas (1896 X 30–1966 IX 12) // Tėvynės sargas. 1967. Nr. 1. P. 87–96.

⁸ **Bačkis S. A.** Įvadas // Turauskas E. Lietuvos nepriklausomybės netenkant – įvykiai. Chicago, 1990. P. 9–15.

⁹ **Žepkaitė R.** Istoriko komentaras antrajam leidimui // Turauskas E. Lietuvos nepriklausomybės netenkant – įvykiai. Kaunas, 1990. P. 281–288.

¹⁰ **Prunskis J.** Edvardo Turausko atsiminimų ir dokumentų knyga // Aidai. 1990. Nr. 4. P. 329–330.

¹¹ **Dogelis P.** Mano gyvenimo prisiminimai. Kaunas, 1936. P. 94.

¹² **Be aut.** Edvardas Turauskas // Ateitis. 1927. Nr. 10. P. 476.

¹³ **Karuža P.** Kaip mūsų vadai gyvena... // Ateitis. 1929. Nr. 11. P. 450.

¹⁴ **Turauskas E.** Lietuvoje 1918 m. // Darbininkas. 1920. Vasario 28. Nr. 25. P. 2.

¹⁵ Lietuviai studentai Friburge 1921 m. (Įrašas po nuotrauka) // Ateitis. 1931. Nr. 7–8. P. 412.

¹⁶ **Karuža P.** Kaip mūsų vadai gyvena... // Ateitis. 1929. Nr. 11. P. 450.

¹⁷ **Be aut.** Ateitininkų gyvenimo kronika // Ateitis. 1926. Nr. 7–8. P. 393.

¹⁸ **Dogelis P.** Mano gyvenimo prisiminimai. Kaunas, 1936. P. 130–131.

¹⁹ **Karuža P.** Kaip mūsų vadai gyvena... // Ateitis. 1929. Nr. 11. P. 449.

- ²⁰ **Be aut.** Ateitininkų gyvenimo kronika // Ateitis. 1926. Nr. 9–10. P. 474.
- ²¹ **Paduvietis A.** Studentų At-kų konferencija š. m. rugsėjo 29–30 d. // Ateitis. 1928. Nr. 10. P. 406.
- ²² **Barzdukas S.** Ateitininkai Palangoje // Ateitis. 1927. Nr. 10. P. 437.
- ²³ **Valašinas A.** Kongreso pasėdžiai // Ateitis. 1930. Nr. 11. P. 496.
- ²⁴ **Be aut.** Mūsų gyvenimas // Ateitis. 1927. Nr. 10. P. 478.
- ²⁵ **Be aut.** Mūsų veikimas // Ateitis. 1929. Nr. 11. P. 472.
- ²⁶ **Be aut.** Ateitininkų gyvenimo kronika // Ateitis. 1926. Nr. 9–10. P. 474.
- ²⁷ **Sušinskas A. ir Kleiva K.** Moksleivių Ateitininkų S-gos organizaciniai kursai // Ateitis. 1928. Nr. 1. P. 54.
- ²⁸ **J. Stud.** At-kų sąjungos konferencija // Židinys. 1928. T. 8. Nr. 10. P. 264.
- ²⁹ **Be aut.** Mūsų veikimas // Ateitis. 1929. Nr. 2–3. P. 134.
- ³⁰ **Be aut.** Mūsų veikimas // Ateitis. 1929. Nr. 5–6. P. 285.
- ³¹ **Turauskas E.** Iš mūsų praeities // Ateitis. 1928. Nr. 2–3. P. 92–97.
- ³² **Urmanas J.** Atsiminimai // Ateitis. 1928. Nr. 2–3. P. 98–106.
- ³³ **Turauskas E.** Iš mūsų praeities // Ateitis. 1928. Nr. 2–3. P. 93.
- ³⁴ **Turauskas E.** Iš mūsų praeities // Ateitis. 1929. Nr. 11. P. 445–448.
- ³⁵ **Turauskas E.** Ateitininkai Didžiojo karo metu // Ateitis. 1930. Nr. 1. P. 23–26.
- ³⁶ **Šalkauskis S., Kuraitis P., Turauskas E., Šapalas K.** Ateitininkai ir 10 metų Lietuvos nepriklausomybės sukaktuvės // Ateitis. 1928. Nr. 2–3. P. 72–80.
- ³⁷ **Ateitis.** 1930. Nr. 2–3. P. 77–85.
- ³⁸ **Be aut.** // Ateitis. 1927. Nr. 1. P. 52.
- ³⁹ **Turauskas E.** Arkiv. Jurgiai Matulevičiui mirus // Žemaičių prietelius. 1927. Sausio 6. Nr. 6. P. 1.
- ⁴⁰ **Karuža P.** Kaip mūsų vadai gyvena... // Ateitis. 1929. Nr. 11. P. 451.
- ⁴¹ **Turauskas E.** Lietuvos nepriklausomybės netenkant – įvykiai. Kaunas, 1990. P. 26–27.
- ⁴² **Be aut.** Pabaltijo santarvė // Židinys. 1934. T. 20. Nr. 8–9. P. 239.
- ⁴³ **Turauskas E.** Lietuvos nepriklausomybės netenkant – įvykiai. Kaunas, 1990. P. 218–219.
- ⁴⁴ **A-is K.** Iš Lietuvos katalikų religinio bei visuomeninio darbo srities // Tiesos kelias. 1927. T. 1. Nr. 1. P. 32.
- ⁴⁵ **Telksnys S. K. V. C-tro** Kauno rajono konferencija // Tiesos kelias. 1928. IV metai. T. 2. Nr. 7–8. P. 474.
- ⁴⁶ **Pokalbis su dail. Juozu Bagdonu** jo 70 metų amžiaus sukakties proga // Aidai. 1981. Nr. 5. P. 336.
- ⁴⁷ **Stakauskas J.** Labdarybės darbo organizavimas // Tiesos kelias. 1927. III metai. T. 1. Nr. 4. P. 249.
- ⁴⁸ **Turauskas E.** Federikas Ozanamas ir jo labdariškoji veikla // Židinys. 1933. X metai. T. 18. Nr. 7. P. 3–14.
- ⁴⁹ **Turauskas E.** Valstybės ir Bažnyčios suverenumas // LKMA Suvažiavimo darbai. Roma, 1973. T. 1. P. 405–417.
- ⁵⁰ **Turauskas E.** Kristaus gimimas // Židinys. 1933. IX m. Nr. 12. P. 457–461; **E. T.** Lietuvos katalikų silpnybės (pasaulionio pastebėjimai) // Tiesos kelias. 1929. V metai. T. 2. Nr. 7–8. P. 96–113; Nr. 9. P. 172–177.
- ⁵¹ **Turauskas E.** „Židinio“ dešimties metų kelias // Židinys. 1934. T. 20. Nr. 12. P. 469–473.
- ⁵² **E. T.** Reikia vadų // Tiesos kelias. 1929. V metai. T. 2. Nr. 12. P. 351–357.
- ⁵³ **E. T.** Lietuvos katalikų silpnybės (pasaulionio pastebėjimai) // Tiesos kelias. 1929. V metai. T. 2. Nr. 9. P. 177.
- ⁵⁴ **E. T.** Tautybė ir krikščionybė. Marijampolė. 1928. P. 8.
- ⁵⁵ **E. T.** Reikia vadų // Tiesos kelias. 1929. V metai. T. 2. Nr. 12. P. 351.
- ⁵⁶ **Ten pat.** p. 356.
- ⁵⁷ **Žemaičių prietelius.** 1926. Gegužės 23. Nr. 20. P. 1.
- ⁵⁸ **Turauskas E.** Lietuvos nepriklausomybės netenkant – įvykiai. Kaunas, 1990. P. 219–220.
- ⁵⁹ **Bačkis S.** Edvardas Turauskas (1896 X 30–1966 IX 12) // Tėvynės sargas. 1967. Nr. 1. P. 90.
- ⁶⁰ **Bačkis S.** Įvadas // Turauskas E. Lietuvos nepriklausomybės netenkant – įvykiai. Kaunas, 1990. P. 9–10.
- ⁶¹ **Bačkis S.** Edvardas Turauskas (1896 X 30–1966 IX 12) // Tėvynės sargas. 1967. Nr. 1. P. 91.
- ⁶² **Turauskas E.** Lietuvos nepriklausomybės netenkant – įvykiai. Kaunas, 1990. P. 201–280.
- ⁶³ **Ten pat.** P. 274.
- ⁶⁴ **Cičėnas J.** Bendri Lietuvos rūpesčiai ir laimėjimai // Kelyje Tėvynėn (Lietuvių stovyklos Hafkrugė leidinys). 1945. Nr. 8–9. P. 6.

⁶⁵ Šimutis L. Amerikos lietuvių taryba 30 metų Lietuvos laisvės kovoje. 1940–1970. Chicago, 1971. P. 86.

⁶⁶ Be aut. Akademinis gyvenimas // Aidai. 1947. Nr. 2. P. 90.

⁶⁷ Be aut. Įvykiai ir žmonės // Aidai. 1947. Nr. 4. P. 192.

⁶⁸ S. D. Suvažiavimų sezonas // Aidai. 1952. Nr. 9. P. 492.

⁶⁹ Bačkis S. Edvardas Turauskas (1896 X 30–1966 IX 12) // Tėvynės sargas. 1967. Nr. 1. P. 91.

⁷⁰ Šimutis L. Amerikos lietuvių taryba 40 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970. Chicago, 1971. P. 222.

⁷¹ Ten pat. P. 223, 225.

⁷² Be aut. Įvykiai // Aidai. 1956. Nr. 9. P. 427.

⁷³ Be aut. Įvykiai // Aidai. 1955. Nr. 8. P. 344.

⁷⁴ Be aut. Įvykiai // Aidai. 1957. Nr. 5. P. 240.

⁷⁵ Be aut. Įvykiai // Aidai. 1958. Nr. 7. P. 336.

⁷⁶ Be aut. Įvykiai // Aidai. 1959. Nr. 1. P. 48.

⁷⁷ Be aut. Įvykiai // Aidai. 1963. Nr. 6. P. 280.

⁷⁸ Be aut. Įvykiai // Aidai. 1957. Nr. 8. P. 384.

⁷⁹ Rabikauskas P. Suvažiavimo darbų eiga // LKMA IV Suvažiavimo darbai. Roma, 1961. P. 286.

⁸⁰ Ten pat. P. 291.

⁸¹ Ten pat. P. 293.

⁸² Ten pat. P. 295.

⁸³ Ten pat. P. 296.

⁸⁴ Ten pat. P. 297.

⁸⁵ LKMA archyvas Romoje. 1959 m. gegužės 25 d. Centro valdybos pranešimas.

⁸⁶ Ten pat. 1959 m. lapkričio 30 d. Bendraraštis Nr. 1. P. 1, 2.

⁸⁷ Ten pat. 1962 m. birželio 24 d. raštas „Visiems Lietuvos katalikų mokslo akademijos nariams“. P. 6–7.

⁸⁸ Eretas J. Valančiaus šviesa už marių. Roma, 1980. P. 230.

⁸⁹ Be aut. Turauskas ištremtas Korsikon // Dirva. 1960. Kovo 11. Nr. 30. P. 1.

⁹⁰ Be aut. Įvykiai // Aidai. 1960. Nr. 7. P. 312.

⁹¹ Be aut. Įvykiai // Aidai. 1956. Nr. 9. P. 427.

⁹² Be aut. Įvykiai // Aidai. 1966. Nr. 8. P. 378.

SOME EPISODES FROM E. TURAUSKAS' LIFE AND ACTIVITIES

Aldona Vasiliauskienė – Vilnius University

Summary

The Lithuanian Catholic Academy of Science (LCAS), restored in Lithuania in 1990, seeks to rescue from oblivion the distinguished people of our nation – statemen, scholars, clergymen and public activists who were completely ignored during the Soviet period. Various jubilee celebrations serve this purpose. In 1996 scientific jubilee conferences to commemorate Edvardas Turauskas' 30th death and 100th birth anniversaries were held in Vilnius, Endriejavas, Panevėžys, Kaunas... In this connection numerous articles were published in periodicals, talks held over the radio and a special booklet made up by A. Vasiliauskienė was issued by the ELTA covering the main periods of his life and activities. In this way a lot of people learned of E. Turauskas, a striking personality of our nation.

Edvardas Turauskas was director of the political department of the Lithuanian Foreign Ministry, the

plenipotentiary minister of Lithuania for Czechoslovakia, Yugoslavia and Roumania, Lithuania's delegate at the Union of Nations, the counsellor of the Embassy in Berne, Switzerland, the director of the ELTA who served the longest term in this office in inter-war Lithuania, a participant of international conferences, the editor of the daily „Rytas“ and co-worker of numerous newspapers and magazines, a scholar, a person with deep Christian beliefs, an activist of the Ateitininkai movement (the first to write its history) and a member of the LCAS. He lived and worked for Lithuania, he fought for its freedom and independence...

The paper reviews the most prominent periods of E. Turauskas' life and activities and expresses a hope that it may serve as a step leading to a detailed monograph on E. Turauskas.